

دانشگاه تربیت علم بزروار

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

رشته: زبان و ادبیات فارسی

پایان‌نامه برای اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

معرفی فرهنگ عامه‌ی تفتان

استاد راهنما

دکتر ابوالقاسم رحیمی

استاد مشاور

دکتر موسی محمودزهی

محقق

احمد ریگی

بهار ۸۹

الحمد لله
الرحمن الرحيم

تقدیم به

روح مادرم؛

مادری که تنها امیدم به دعای وی بود در آخرین روزهای انجام این تحقیق

کبوتروار از پیش حشام پرواز نمود

و به پدرم؛

آن که همواره مشوقم در این راه بوده و هست.

یاد و سپاس

سپاس و ستایش ایزد یکتا را سزاست که آدمی را به نیروی خرد بر دیگر موجودات برتری داد و چراغ دانش را تنها سزاوار او دانست و بس.

بر خود لازم می‌دانم که از تمام ارجمندان و عزیزانی که به هر گونه از آغاز تا پایان این پژوهش همراهی و دلسوزی خویش را از این‌جانب دریغ نداشته‌اند سپاس‌گزاری نمایم؛ به ویژه استاد راهنمای فرزانه‌ام، جناب آقای دکتر ابوالقاسم رحیمی که نخستین پیشنهاد وی در انتخاب موضوع پایان‌نامه‌ام، موضوعی پیرامون بلوچستان بود که پیرو پیشنهاد ایشان راهی ایرانشهر شدم تا از راهنمایی‌های استاد در زبان، ادبیات و فرهنگ بلوچستان، جناب آقای دکتر موسی محمودزهی بهره‌ای ببرم؛ از این‌جا بود که وی معرفی فرهنگ عامه‌ی تفتان را که موضوعی بکر بود، پیشنهاد نمودند. راهنمایی‌های صادقانه‌ی استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر مهیار علوی‌مقدم در روش کار و مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، جناب آقای دکتر احمد خواجه‌ایم را نیز هیچ‌گاه از یاد نخواهم برد.

صداقت، همدلی، محبت، پاکی و سادگی مردم تفتان را چگونه جبران نمایم؟ مردمی که در خانه، بیابان و بر فراز تپه‌ها و کوه‌ها یاریم نمودند. از همکاری و همفکری دوستان عزیزم، آقایان مصطفی پروین، امین بخشی‌زاده و حسین احمد مرادزهی نیز صادقانه سپاس‌گزارم. هم‌چنین از زحمات آقای رضا فریدنیا که زحمت تایپ و تنظیم پایان‌نامه را از دوشم برداشته و به دوش کشیدند صمیمانه منت دارم و همکاری‌های کارشناس محترم گروه زبان و ادبیات فارسی، جناب آقای خلقی را نیز از عمق وجود ارج می‌نهم.

راهنمای آوانگاری و نشانه‌ها

\bar{a} ، آ، هالوکه Haloke

a ، آ، جَنّی Janni

e ، ا، پدر Pedar

\bar{e} ، ا، شیر، Ser

i ، ای، شیر، Sir

o ، اُ، گفت Goft

\bar{o} ، اُ، کشیده: رو: خورشید ro

u ، او، خوب Xub

X ، خ، خاش Xas

\check{C} ، چ، چوب Cub

\check{S} ، ش، شب Sab

\bar{z} ، ژ، ژاله Zale

γ ، ق، غ، کرق Kory

\dot{d} ، د، کد kod

d ، د، داس das

\dot{t} ، ت، گُت got

t ، ت، تیغ tey

s ، س، سیب seb

j ، ج، جور (تلخ) jor

g ، گ، گواش gwas

b ، ب ، بال bal

r ، ر ، راز raz

p ، پ ، پس (گوسفند) pas

z ، ز ، ذ ، ظ ، ض زال zal

k ، ک ، کپک kappak

n ، ن ، نو (نان) no

m ، م ، مال (دام) mal

y ، ی ، یار yar

h ، ه ، ح ، هوری hori

l ، ل ، لبّ labb

w ، و ، ورنّا (جوان) warna

ر.ک: رجوع کنید به

ت: تولّد

م: متوفّی

همچنین به جای نوشتن کلمات تابو فقط حرف اول آن کلمه نوشته شده است.

فهرست کلی مطالب

۱ دیباچه
۷ جستار نخست: معرفی منطقه‌ی تفتان
۲۷ جستار دوم: مفاهیم فرهنگ و فرهنگ عامّه
۳۲ جستار سوم: بنیادهای خانوادگی
۵۱ جستار چهارم: افسانه‌ها و داستان‌های عامّه
۷۱ جستار پنجم: زیارتگاه‌ها و مناطق شفابخش
۹۰ جستار ششم: میراث فرهنگی و باورهای مردم در این زمینه
۱۰۲ جستار هفتم: آیین‌ها و مراسم
۱۳۹ جستار هشتم: غذاهای محلی
۱۴۹ جستار نهم: روش درمان سنتی
۱۶۲ فهرست منابع و مآخذ
۱۶۴ فهرست اسامی افرادی که در جمع‌آوری مطالب پایان نامه همکاری نموده‌اند
۱۶۷ فهرست مفاهیم

فهرست تفصیلی مطالب

۱	دیباچه.....
۱	بیان موضوع تحقیق.....
۱	مشکلات تحقیق.....
۲	روش تحقیق.....
۲	پیشینه‌ی تحقیق.....
۳	بیان پرسش‌های تحقیق.....
۳	فرضیه‌های تحقیق.....
۴	اهمیت موضوع.....
۴	معرفی جستارها و ساختار پایان‌نامه.....
۶	جستار اول: معرفی موقعیت کلی تفتان.....
۷	موقعیت جغرافیایی.....
۷	قابلیت‌ها و پتانسیل‌ها.....
۸	دام‌پروری.....
۸	دین و مذهب.....
۹	زبان.....
۱۳	اقوام.....
۱۳	آبادی‌ها.....
۲۲	عکس‌های هوایی از برخی مناطق تفتان.....
۳۰	جستار دوم: مفاهیم کلی فرهنگ و فرهنگ عامه.....

۳۱ معانی و گستره‌ی واژه‌ی فرهنگ
۳۲ سطح‌های فرهنگ
۳۳ واژه‌شناسی و تاریخچه‌ی فرهنگ عامه (فولکلور)
۳۴ تاریخچه‌ی فرهنگ عامه در ایران
۳۵ جستار سوم: بنیادهای خانوادگی
۳۶ گفتار نخست: ازدواج
۳۶ معیارهای انتخاب دختر
۳۷ ازدواج فامیلی
۳۸ ازدواج نافبری
۳۸ معیارهای انتخاب داماد
۳۹ خواستگاری
۴۰ سانگ (sāng)
۴۰ ستر نامزد
۴۰ عروسی
۴۱ بازی‌های مراسم عروسی
۴۱ تقسیم بند شلوار
۴۲ تقسیم چادر
۴۲ رخصت
۴۲ پاتیری
۴۲ آرایش عروس
۴۲ چرخیدن عروس و داماد دور آتش
۴۳ جهیزیه‌ی عروس

- ٤٣ بَجَّار (bejjār)
- ٤٣ حنابندان
- ٤٤ كَلَّه (kellah)
- ٤٤ هالوكه (hāloka)
- ٤٥ وسایل شاه داماد
- ٤٥ جَنِّي (janni)
- ٤٥ مهریه (لَبَّ) (labb)
- ٤٥ نان پختن در مراسم عروسی
- ٤٥ طبل زدن
- ٤٦ گفتار دوم: زاد و ولد
- ٤٦ باورهایی درباره‌ی زائو
- ٤٧ دیم رویی (dēmruyi)
- ٤٧ انتخاب نام نوزاد
- ٤٩ گفتار سوم: مرگ و میر
- ٤٩ مراسم خاک سپاری
- ٥٠ نماز جنازه
- ٥١ فاتحه خوانی و سوگواری
- ٥٢ مراسم سالگرد میت
- ٥٢ شکل قبور
- ٥٣ جستار چهارم: افسانه‌ها و داستان‌های عامّه
- ٥٤ گفتار نخست: افسانه‌ها
- ٥٤ افسانه‌ی خون هفت برادران در روستای تمین

- ۵۵ افسانه‌ی ریش مردک در روستای تمین
- ۵۵ افسانه‌ی اسب آخور در روستای تمین
- ۵۶ افسانه‌ی میرپهلوان در روستای روپس
- ۵۶ افسانه‌ی ردّ پای دلدل (اسب حضرت علی) در روستای روپس
- ۵۷ قلعه‌ی نیم‌روزی (خلاء نیم‌روزی) در روستای روپس
- ۵۸ افسانه‌ی خون اژدها در روستای روپس
- ۵۹ افسانه‌ی هفتاد ملا در روستای روپس
- ۶۱ افسانه‌ی ردّ پای اژدها در روستای جم چن
- ۶۱ افسانه‌ی ردّ پای اژدها در روستای ده پایید
- ۶۲ افسانه‌ی بیست مردون و گریوه در روستای بورتا
- ۶۳ افسانه‌ی فرو ریختن کوه بر روی قومی در روستای نرون
- ۶۴ افسانه‌ی گنج امین
- ۶۵ افسانه‌ی پیرزال در روستای جم چن
- ۶۵ افسانه‌ی پیر بی‌بک (bibak) در روستای جم چن
- ۶۶ افسانه‌ی پلاسیکو در روستای ترشاب
- ۶۷ افسانه‌ی کلّ مهر در روستای ترشاب
- ۶۸ افسانه‌ی تخت رستم در روستای چاه سم
- ۶۹ **گفتار دوم: قصّه‌ها**
- ۶۹ قصّه‌ی خدیجه و نی‌نوازی برادرش
- ۶۹ قصّه‌ی مرغ یاحق
- ۷۰ قصّه‌ی پسر حضرت علی (ع)
- ۷۱ قصّه‌ی زن ماما

- ۷۱ قصه‌ی مردآزما
- ۷۲ قصه دیو
- ۷۲ قصه‌ی مکاری روباه
- ۷۳ **جستار پنجم: زیارت گاه‌ها و مناطق شفابخش**
- ۷۴ **گفتار نخست: زیارت گاه‌ها**
- ۷۴ زیارت گاه مرتضی علی در روستای لادیز
- ۷۵ زیارت گاه چشمه‌ی حضرت موسی در روستای تمین
- ۷۵ زیارت گاه درخت مرتضی علی در روستای تمین
- ۷۶ زیارت گاه خنجک (xanjak) مرتضی علی در روستای جش
- ۷۶ زیارت گاه پیر کسری در روستای روپس پایین
- ۷۷ زیارت گاه درخت انار مرتضی علی در روستای روپس
- ۷۸ زیارت گاه سنگ امام رضا در روستای گزند
- ۷۹ زیارت گاه درخت سول (سرو کهن سال) در روستای سرکهنو
- ۸۰ زیارت گاه شهسواران در روستای خارستان
- ۸۱ زیارت گاه درخت خنجک (بنه) دوازده امامی در روستای خارستان
- ۸۲ زیارت گاه غار پوسه در روستای تخت
- ۸۲ زیارت گاه غار خواجه سلیمان (خواجه سیموند) در شهر نوک آباد
- ۸۳ زیارت گاه درخت سول (سرو کهن سال) در روستای کوشه
- ۸۴ زیارت گاه شاه مردان در روستای کهنوک
- ۸۴ زیارت گاه درخت مرتضی علی در روستای سنگان
- ۸۵ زیارت گاه درخت سول (سرو کهن سال) میر عمر در روستای سنگان
- ۸۷ زیارت گاه چهل تن (قله‌ی تفتان)

- ۸۸ زیارت‌گاه چوب‌علم در روستای جم‌چن
- ۸۹ زیارت‌گاه سول (سرو کهن‌سال) در روستای ده پایید
- ۹۰ گفتار دوم: چشمه‌های آب گرم
- ۹۰ آب گرم معدنی در کوه‌پایه‌ی غربی تفتان
- ۹۱ آب گرم معدنی در کوه‌پایه‌ی شرقی تفتان
- ۹۲ جستار ششم: آثار باستانی و باورهای مردم نسبت به آن
- ۹۳ قلعه‌ها
- ۹۴ قلعه‌ی باستانی لادیز
- ۹۴ قلعه‌ی چهل کنجه (خلا چهل کنجه)
- ۹۵ غار لادیز
- ۹۵ قلعه‌ی دیزوک (dezok)
- ۹۶ قلعه‌ی سرکهنو
- ۹۷ قلعه‌ی مرکزی تمین
- ۹۷ معماری صخره‌ای تمین
- ۹۷ قبرهای باستانی (دخمه) در روستای تمین
- ۹۸ سنگ‌نوشته‌های تمین و اطراف آن
- ۹۸ قلعه‌ی روستای تمیز
- ۹۸ قلعه‌ی روستای جش
- ۹۹ قبرستان باستانی هفتاد ملا در روستای روپس
- ۱۰۰ قلعه‌ی روپس
- ۱۰۰ چاه‌های عمیق خارستان
- ۱۰۱ کُرق (kory) (حفره‌های کنده شده در دل صخره)

- ۱۰۲ معماری صخره‌ای روستای جم چن
- ۱۰۲ قبرستان جم چن
- ۱۰۳ معماری صخره‌ای ترشاب
- ۱۰۴ جستار هفتم: آیین‌ها و مراسم
- ۱۰۵ گفتار نخست: آداب سوگند خوردن
- ۱۰۵ نال
- ۱۰۶ سوگند یاد کردن به اسم چهل تن
- ۱۰۷ سوگند کشک کلام
- ۱۰۷ سوگند به اسم جرّ خدا
- ۱۰۷ سوگند به سرخ جلد
- ۱۰۷ سوگند به نان و نمک
- ۱۰۸ سوگند زن طلاق
- ۱۰۸ سوگند بیع کردن
- ۱۰۹ گفتار دوم: ابزار و آداب طالع‌بینی و پیش‌گویی
- ۱۰۹ ماسگ (māsag) بستن
- ۱۱۰ آینه گرفتن
- ۱۱۱ مهره
- ۱۱۱ نخ
- ۱۱۱ مار
- ۱۱۱ شانِه (کتف) گوسفند
- ۱۱۲ ستارگان
- ۱۱۲ پیش‌گویی به وسیله‌ی آتش

- ۱۱۳ گفتار سوم: خصوصیات روحی، حرفه‌ای و... مردم تفتان
- ۱۱۳ مهارت داشتن در تشخیص ردّ پا
- ۱۱۳ استفاده کردن از سنگ آتش‌زنه (آچه برق)
- ۱۱۳ مهارت کوهنوردی
- ۱۱۳ صیادی
- ۱۱۳ استفاده از دود آتش برای گمشدگان
- ۱۱۴ گفتار چهارم: حَشْر و مَدَد (همیاری دسته‌جمعی)
- ۱۱۴ شخم زدن زمین
- ۱۱۴ تخم کاری (بذر پاشی)
- ۱۱۵ دروکردن محصول
- ۱۱۵ خانه ساختن
- ۱۱۵ دینودادن (dēnu)
- ۱۱۵ چارچوب بستن
- ۱۱۶ هیزم جمع کردن
- ۱۱۶ پَتَر (pattar) دادن
- ۱۱۶ لحاف دوزی
- ۱۱۶ نان پختن در مراسم عروسی
- ۱۱۶ لباس شستن
- ۱۱۷ جمع آوری قارچ و علف های وحشی
- ۱۱۷ دوشیدن شیر گوسفندان
- ۱۱۷ حلاجی کردن موی بز
- ۱۱۷ چادر بافی

- دسته بندی کردن موی بز ۱۱۷
- تهیه کشک ۱۱۸
- تهیه روغن محلی ۱۱۹
- همیاری در کوچ کردن ۱۱۹
- گدبافی (پارچه بافی) ۱۲۰
- تهیه باروت ۱۲۰
- بجار ۱۲۰
- هون و هون Hon بست (خون و خون بست) ۱۲۰
- رم (romm) ۱۲۱
- چندء (canda) ۱۲۱
- ساختن کد (kod) (محلی برای نگهداری گوسفندان) ۱۲۱
- دوره هم بودن ۱۲۱
- گفتار پنجم: تنبیهات ۱۲۲
- میل (mill) کردن ۱۲۲
- کل گوخر (kall-e-guxar) ۱۲۲
- سنگ روی شگم گذاشتن ۱۲۲
- گفتار ششم: مراسم ۱۲۳
- مراسم عید فطر ۱۲۳
- مراسم عید قربان (گوسفندکشان) ۱۲۳
- سوران ۱۲۳
- مراسم طلب باران ۱۲۳
- عقیقه ۱۲۴

- ۱۲۴ مراسم عاشورا
- ۱۲۵ گفتار هفتم: بازی‌ها
- ۱۲۵ گُرکان پِدو (پی گرکان)
- ۱۲۵ گُرو ماسکُو
- ۱۲۵ شرط بندی در مسابقه‌ی دو
- ۱۲۵ سنگ اندازی
- ۱۲۶ کشتی کمری
- ۱۲۶ کشتی کمربندی
- ۱۲۶ چوک
- ۱۲۶ یک قل دو قل با سنگ
- ۱۲۶ خط کشی
- ۱۲۷ هدکان رو (haddakanro) (استخوان رو)
- ۱۲۷ هفت سنگ
- ۱۲۸ کپک (kappak)
- ۱۲۹ گفتار هشتم: باورهای عامّه
- ۱۳۲ گفتار نهم: لالایی‌ها
- ۱۳۵ گفتار دهم: ضرب‌المثل‌ها
- ۱۳۸ گفتار یازدهم: چیستان
- ۱۴۱ جستار هشتم: غذاهای محلی
- ۱۴۲ آچار
- ۱۴۳ اناردانه

- ۱۴۳ رُوکو (roko)
- ۱۴۴ گندم شیر
- ۱۴۴ کشک
- ۱۴۴ کوهلی
- ۱۴۴ مزگ
- ۱۴۵ پُشک (pošk)
- ۱۴۵ هُشَل (hošša)
- ۱۴۶ پستک
- ۱۴۶ ملر
- ۱۴۶ دَرزَنک
- ۱۴۶ سُوَزوک
- ۱۴۷ تَجگی (tejgi)
- ۱۴۷ نان روغنی
- ۱۴۷ رِهتو (rehto)
- ۱۴۷ نان تینی
- ۱۴۸ نان کُمانچ (وری) (komānč)
- ۱۴۸ دانکو
- ۱۴۸ رب انار
- ۱۴۹ آدامس محلّی (گونجک) (gwanjak)
- ۱۴۹ بادام کوهی (گواتام)
- ۱۴۹ اشکنه
- ۱۵۰ کدو روغنی

- جستار نهم: طبّ سنتی ۱۵۱
- درمان سرماخوردگی ۱۵۲
- درمان به وسیله‌ی پوست گوسفند ۱۵۲
- درمان به وسیله‌ی چُل ۱۵۳
- درمان با گیاه مُور ۱۵۳
- درمان با گیاه گلدر ۱۵۳
- درمان با گیاه زانبول ۱۵۴
- درمان با گیاه ازگند (آویشن) ۱۵۴
- درمان با گیاه زرشک وحشی ۱۵۴
- درمان با گیاه درمنه ۱۵۴
- درمان با گیاه کلیپوره ۱۵۴
- درمان با گل لاله ۱۵۴
- درمان درد مهره‌ها و دیسک کمر ۱۵۵
- خاصیت صمغ درخت بنه ۱۵۵
- روش خارج کردن تیر از دهان ۱۵۵
- روش خارج کردن تیر از بدن ۱۵۵
- درمان تومور (غده) ۱۵۶
- درمان سنگ کلیه ۱۵۶
- درمان سینوزیت ۱۵۶
- درمان ضعف و درد کمر ۱۵۶
- درمان ضربه خوردن مهره‌های کمر ۱۵۶
- درمان زخم معده ۱۵۷

- ۱۵۷ درمان سوزش ادرار
- ۱۵۷ درمان آسم (تنگی نفس)
- ۱۵۷ درمان کسی که سم خورده
- ۱۵۷ درمان امراض قلبی
- ۱۵۸ درمان اسهال و مسمومیت
- ۱۵۸ درمان سنگ کلیه (۲)
- ۱۵۸ درمان به وسیله‌ی داغ کردن
- ۱۵۸ درمان سردرد (میگرن)
- ۱۵۸ درمان سنگ کلیه (۳)
- ۱۵۸ درمان تومورپوستی (۲)
- ۱۵۹ درمان تب حصبه
- ۱۵۹ درمان به وسیله‌ی خال کوبی
- ۱۵۹ درمان به وسیله‌ی حجامت
- ۱۶۰ داروی زنان زائو
- ۱۶۰ استفاده‌ی آمن
- ۱۶۰ استفاده پوست درخت سپیدار
- ۱۶۰ خاصیت گیاه آکو
- ۱۶۰ درمان زردی
- ۱۶۰ خاصیت کَلَر (گچ حلوا)
- ۱۶۱ درمان به وسیله‌ی داغ کردن (۲)
- ۱۶۱ خال کوبی
- ۱۶۱ هیزگ (hezag) گرفتن